

Тематски зборник

„СТРАХ У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ“

Тематски зборник
„СТРАХ У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ“

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

За издавача

Проф. др Драган Танчић, директор

Уредили и њиредили:

Проф. др Драган Танчић

Др Јасмина Ахметагић, научни саветник

Проф. др Далибор Елезовић

Лекџура

Проф. др Јелена Војиновић Костић

Муниба М. Дрековић

Припрема за шџамџу

Миодраг Панић

Шџамџа

ГИД „Рi-press“, Пирот

Тираж

150

ISBN 978-86-89025-80-4

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Тематски зборник

**„СТРАХ У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ
СТВАРАЛАШТВУ“**

Лепосавић, 2022.

САДРЖАЈ

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ПРЕДГОВОР	13
Јасмина М. Ахметагић Страх од женског „Аникина времена“	17
Ана М. Мумовић Исконски и ововремени страхови од будућности (прилог тумачењу прозе Страх од сутра Аца Ракочевића)	31
Ана Р. Стишовић Миловановић Страх од завршетка приче	45
Мирјана М. Бечејски „Кратка историја једног дугог и великог страха“: приповетка „Књига“ Иве Андрића	55
Јасмина П. Кнежевић Дервиш и страх (наратив страха у роману Дервиш и смрт Меше Селимовића)	69
Милена М. Видосављевић Појава страха код ученика при учењу и усвајању страних језика	81
Ивана М. Раловић Памћење страха: Други светски рат од књижевности до филма	93
Урош З. Ђурковић Појам еколошке анксиозности и страх од нуклеарне катастрофе у српској књижевности: преглед проблема	115
Зорана З. Ђушић Страх у драмама Душана Ковачевића	127
Магда Г. Миликић Страх у роману „Дан шести“ Растка Петровића	143
Драгана Р. Рајовић Хришћанска деонтологија и страх у приповеци „Злате из Слатине“ Григорија Божовића	157

**ПОЛИТИКОЛОГИЈА, СОЦИОЛОГИЈА, ПРАВО,
ЕКОНОМИЈА, КОМУНИКОЛОГИЈА**

Андрей Владимирович Баранов Методи преодоленија страха в насилственном конфликте (на метериалах республик Донбасса)	167
Драган Љ. Танчић, Ванда Б. Божић Страх у политичким и кривичноправним наукама	175
Брацо Ковачевић Политика, интелектуалци и страх	187
Мирослав Д. Стевановић, Драган Ж. Ђурђевић Ширење страха као елемент међународноправног наступа запада против Републике Србије	193
Срђан Ж. Словић Страх као елемент односа између стратегије и политике у доба хладног рата	215
Радослав В. Балтезаревић Ново оружје политичког маркетинга: Системско одржавање осећаја страха eWOM комуникацијом	223
Маја С. Димић, Светислав С. Пауновић Програм економских мера за ублажавање негативних ефеката проузрокованих КОВИД-19 пандемијом у Републици Србији	239
Марјан Д. Марјановић, Милан Ж. Милошевић, Неџад С. Коралић Страх од демонополизације државе у војној безбједности	255
Невена Д. Красуља, Дејан Т. Илић, Гордана Ђуретић Појава страха услед економске кризе и немогућности планирања каријере	273
Перица Б. Милетић Страх запослених у организацији као механизам изградње свести о безбедности	291
Милан Д. Живојиновић, Сања З. Стошић Хибридни рат као генератор кризе и страха	305
Анђелка Р. Рачић Страх – кочница за пријаву насилника у породици	327
Винко Ј. Пандуревић Страх од рата и страхови у рату	343
Живана Р. Крејић, Јелена Д. Палић Сигурност туристиче дестинације као основа њеног развоја	389

Оља М. Арсенијевић, Јасмина М. Арсенијевић, Ненад Н. Перић Неуобичајене стратегије које стварају подршку промени	399
Марија С. Лугоњић, Драго Д. Орчић, Амела А. Хајдаревић Управљање променама у здравству у кризи изазваној пандемијом COVID-19 Котеровим осмофазним моделом	419
Боривоје В. Балтезаревић Анатомија страха – мултидисциплинарна интерпретација значења и вишеструке функције страха у друштву и култури	443
Бојан С. Драшковић Страх од смеха као основа тоталитарног поретка	451
Милица Р. Васиљевић Благојевић, Горан Р. Стојановић, Верица Г. Трбовић Перцепција страхова студената здравствених студија	473

ИСТОРИЈА, ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ, ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈА

Далибор М. Елезовић Феномен страха у историографском делу Жана Делима (1923-2020)	487
Ратко Љ. Љубојевић, Јелена В. Радовић-Стојановић Терор османских власти над српским народом	495
Дејан Р. Дашић Страх од интервенције са истока и наставка наоружања за потребе ЈНА 1951–1958. године	511
Звездана М. Елезовић Тема страха у савременој ликовној уметности	535
Петар Р. Ристановић Улоге феномена страха у разбуктавању косовске кризе 1981-1989. – прилог истраживању	541
Ена С. Мирковић Страх од револуционарног терора у Србији после Другог светског рата	553
Невена С. Петковић Превазилажење колективне трауме: Антрополошка анализа усмених историја интерно расељених Срба са Косова и Метохије	575
Марија М. Савић, Небојша Д. Ђокић Утицај страха од спољног и унутрашњег непријатеља на дислокацију римских војних једница на тлу Дарданије	595

Верица Р. Михајловић

Страх од временских неприлика као повод и инспирација
српских народних обичаја и песама 625

Милена Б. Шљивић

Уметност као начин превазилажења страха избеглица
са Косова и Метохије 637

Зорана З. БУПИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

СТРАХ У ДРАМАМА ДУШАНА КОВАЧЕВИЋА **

Айспиракџи: Предмет рада представља анализа феномена страха у драмском стваралаштву Душана Ковачевића, посредством следећих књижевноуметничких аспеката: 1. свевременост и свеprisутност *идеолошке клаусирофодије*; 2. проблем катарзе пред вратима страха; 3. (не)могућност слободе; 4. менталитет и породица – питање усуда; 5. сумња, страх, параноја, лудаштво, нестајање и смех – питање човека. Кроз репрезентативне примере драма и ликова, а на основу поменутих пет тематских целина, које се могу тумачити и као проблемска питања, циљ је доказати да је страх, вероватно, и најважнији мотив који се налази у сржи драмског опуса истакнутог писца. Душан Ковачевић својим специфичним језичко-стилским средствима твори драму човека, који живи у комунистичко-социјалистичкој *идеологији айсурда*. Сврха истраживања јесте и анализа последица и творевина страха са ослонцем на човеку индивидуи и шта то стање представља за појединца, породицу и државу.

Кључне речи: Душан Ковачевић, драме, жанр, стил, страх, идеологија, човек.

„Не постоји ниједно осећање које држе може да издаци из равнојезе нашу способност расуђивања од страха.“

М. Монтењ

Након читања драма Душана Ковачевића често се може осетити горак укус насловљених *комедија*, осећај nelaгодности услед препознавања трагикомичних ситуација у породичном, пословном и међуљудском односу јунака, збуњеност приликом промишљања да ли смо прочитали трагедију, комедију или једноставно – драму у ужем смислу. Међутим, проучавајући Ковачевићеве драме са књижевноуметничког аспекта, наилази се на жанровски поливалентне

* Истраживач-приправник, стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, supiczorana1194@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. јануара 2022. године.

облике драмског текста, превазилажење закона комедије, друштвену извитопереност, критичко сагледавање дубљих девијација укоренењих у менталитету, идеологији, породици. Намера истраживања јесте указивање на судбине појединачних ликова који постају носиоци драмског текста, друштва и епохе, а чије делање или нечињење подстиче размишљање о укорененом мотиву страха у Ковачевићевим драмама.

Мотив страха посматраће се кроз своје секундарно значење¹, а оно подразумева злоупотребу страха којом се ствара *дифузни сћрах – јалова сћрејња за оноја ко ја осећа, јер не усмерава и не мобилише, већ унишћивава* (Димитријевић 2016: 159). Репрезентативни примери људских судбина јунака и драмских текстова биће анализирани помоћу пет књижевноуметничких гледишта, кроз различите облике понашања, а са циљем да се утврди како расути страх утиче на појединца, породицу, друштво и државу и које су његове последице.

Неоспорно је да идеологија у различитим облицима бивствује у Ковачевићевим драмама, међутим, проблемско питање које се на почетку намеће јесте да ли је идеологија по свом утицају на човека поправљива, колико је њено дејство штетно и какве последице доноси. Запажање Данице Андрејевић да је *феноменологија сћраха од идеолошких сисћема сћварна; зло је маркирано у сисћему власћии и конкретизовано у дејсћиву идеологије* (2017: 12) недвосмислено потврђује да идеологија у Ковачевићевим драмама представља *йосредника* између страха и зла. Мотив калустрофобије, који упућује на безизлазност и тескобну заробљеност, кроз различите облике грана у Ковачевићевим драмама, а на то утиче и *йромена* идеолошког утицаја која чин страх свеприсутним. Међутим, да би читалац поменуто зло и идеолошко дејство могао поднети као огледало своје стварности, неопходан је хумор, смех и иронијски погледи који воде ка ослобођењу. Уколико би се калустрофобија метафорично поистоветила са иманентним страхом и међузависношћу истог са друштвеним, политичким и моралним нормама, сусрели бисмо се са: клаустрофобичном државом у драми *Клаусћирофобична комедија*; контејнером као симболом клаустрофобије живота, микрокосмоса, заточеништва, притиска у драмама *Конйејнер са йећ звездица* и *Генерална йроба самоудисћива*; диктатуром, праћењем, незадовољством, паранојом у драмама *Балкански шйијун*, *Професионалац*, *Урнебесна йраједија*; тесним ципелама у драми *Живоћ у йесним цйицелама*; сигурношћу подрумског живота у драми и роману *Пролеће у јануару*, *Била једном једна земља*; лудилом, тоталитаризмом, кафкијанском атмосфером у драми *Урнебесна йраједија*; апсурдом у драмама *Лари Томйсон – йраједија једне младосћии*, *Докйтор Шусћер* и *Кумови*; неизлечивом пролазаносћу у драми *Сабирни ценйар*.

Бауман наводи да су *зло и сћрах сијамски близанци; оно чеја се йлашимо јесће зло, а шйио је зло йиоја се йлашимо* (2010: 67) и у складу са тим се може

1 Страх у основном значењу урођеног осећања или инстинктивне спремности на реаговање услед опасности, не представља предмет овога истраживања. Анализа се више односи на дефиницију: *Сћрахови су трупја осећања за које је каракћеристично да их субјектй осећа када йроцењује да је уйрожена нека њејова вредносћ, а да он не би мојао да се адекватно суйройсћиваи објектйу или сййуацији која ја уйрожава* (Миливојевић 2000: 230).

посматрати и унутрашњи страх ликова и њихов поданички однос према власти, где свака врста побуњеништва бива угушена – демонстрације против власти уназадиле су професионални развој професора у драми *Контијејнер са њеи звезданица*; неуспешан покушај бега Црног из подрума, где су заробљени и просторно и временски, у драми *Пролеће у јануару*; побуна преводиоца Шекспира, Теје Краја, у драми *Клаусирофобична комедија*, решена је смештањем Теје у лудницу, а дисидент Теја Крај из драме *Професионалац* поступа „мудрије” и успева да напредује до позиције уредника.

Душан Ковачевић кроз црни хумор, карневализацију и сарказам пред очима читалаца директно демистификује идеологију спрам судбине појединца и тај сукоб добија драмски, трагикомични набој. Иако се у драмама Душана Ковачевића идеологија и њени представници такозвано мењају, једна ствар остаје иста – страх човека од непознатог и тескоба као његова последица која утиче на пасивност ликова, прилагођеност, трпљење, песимизам. Однос мучитеља и потлачених под идеолошком клаустрофобијом види се у драми *Живои у њесним цијелама*, где радници заточени у фабрици пред теретом страха штрајкују, сви су *мало њојусишили са живцима*, прете самоубиством. Некада је тескоба као продукт страха метастазирала у самоубиство, некада у лудаство, а некада у резигнацију. Иако је идеолошка клаустрофобија свеприсутна у различитим облицима у драмама и вишестурко прикривена смехом, често се може уочити и навикнутост на идеолошке оквире, метафоричне контејнере као симболе личног микрокосмоса, те стога се у драми *Пролеће у јануару* и роману *Била једном једна земља*, срећу јунаци заточени у подруму, изманипулисани страхом, али опет асимиловани на *лејоју, мир и сијурносџи њодрумској живоиџа*, јер како се у драми казује: *Двадесетџи њодина касније као двадесетџи њодина раније или Све је релативно, а можда и није*² (Ковачевић 2013: 61), где се поновно запажа језичко-стилски манир Ковачевићевог пера – поигравање стварношћу.

Нужност промене један је од мотива који непрестано бди у драмама Душана Ковачевића, али у иронијском кључу појачава апсурдност драмске радње. Јунаци побуњеници попут: Илије Чворовића (*Балкански њиџијун*), Црног (*Пролеће у јануару*), Теје Краја (*Клаусирофобична комедија* и *Професионалац*), Руже (*Урнедесна њтрагедија*), Стефана Носа (*Лари Томисон – њтрагедија једне младосџиџи*), Професора (*Контијејнер са њеи звезданица*), радника (*Живои у њесним цијелама*), верују у нужност промене, а пред новом идеологијом остају неснађени, преплављени страхом, зато што, како закључује Теја Крај – *мењају се само они на врху*. Страх од непознатог, а у овом случају непознаница је идеологија, прва је врста страха са којом се сусрећемо у анализи. Када се дејство идеологије коси са породичном и личном идеологијом, о којима ће бити речи, настаје својеврсна драма човека који живи у комунистичко-социјалистичкој *идеолоџиџи айсурџа*.

2 Такође се у овом контексту може разумети и чувена изјава Илије Чворовића у *Балканском њиџијуну*: *Све је суџројно од оноџа како изџлеџа џа јесџе*, што указује на њараноидну лоџику различавања скривеноџ (више о томе в. Ахметаџић 2020: 33).

Колико је поменути идеолошки апсурд присутан, потврђује и судбина Илије Чворовића који губи равнотежу у расцепу између стаљинизма и времена Информбироа, а његова судбина осветљава стварност тадашње Југославије и однос некадашњих судија и жртава. Илија Чворовић постаје човек чији предимензионирани страх прераста у параноју и уместо да буде бранитељ, он у борби против *шпијуна* постаје саучесник тоталитарног режима због којег је и сам робијао. У корист реченом стоји и анализа Басариног романа *Дневник Марше Коен* од стране Јасмине Ахметагић, која закључује да је *осећај ујрожености геограничне политичке Социјалистичке Југославије, а сумња и страх пожељна осећања која се догађају под контролом, ухваћеним и дезинформацијама* (2020: 127). У Басарином роману *Историја два одговора на слојевитост света, а то су превазилажење идеологије или зашваране у њу, Марша Коен је у историји зашварена логиком и методама* (Ахметагић 2020: 135), а ту се може додати и Илија Чворовић, док остали наведени јунаци побуњеници покушавајући да превазиђу наметнуту идеологију, постају део ње или њене жртве.

Жанровска поливалентност драма Душана Ковачевића, које су по форми блиске античкој трагедији, а по атмосфери драми апсурда, представља први корак ка тумачењу постојања катарзе у њима. С обзиром да Ковачевићеве драме не садрже лагодни смех у циљу разоноде, нити се враћају на почетну тачку равнотеже, већ често приказују моралне борбе јунака свакодневице са пороцима и манама под окриљем ироније и извитопереног смеха, наилази се на примере модерне трагикомедије.³ Уколико се у Ковачевићевим црним комедијама уочавају несрећни појединци, несрећни животи без наде у боље сутра, а све под велом смеха и комичности, пресудно питање остаје да ли је ту катарза остварива. Сложивши се са ставом Октавије Неделку да су *Ковачевићеве трагедије дубоке трагедије међу Ковачевићевим комедијама са главним ликом страхом, иде је за ослобођење од страха пошребна катарза* (2006: 476), закључује се да је она остварива једино прочишћењем душе смехом. Међутим, ако се страх посматра као болест или болест као последица страха, остаје питање да ли постоји излечење након прочишћења. С обзиром да је идеологија означена као негативна уметничка категорија у драмама Душана Ковачевића, то условава и непостојање катарзе, али постојање анагноризма⁴ у савременом стваралаштву и то између читалаца и ликова у драми, а ретко између самих ликова. У драми *Клаусирофобична комедија* анагноризам запажамо већ у поднаслову, а до краја читања остаје збуњеност због недоумице – колико позориште потказује живот или у пренесеном смислу, колико Ковачевићеве драме разоткривају стварност и неминовно доприносе препознавању и поистовећивању.

3 Проблем жанровске поливалентности не представља предмет овог истраживања, али више о њему се може наћи код аутора наведених у списку литературе.

4 Анагноризам или *препознавање* је термин из Аристотелове *Поетики* (*О њесничкој уметности*), који подразумева тренутак у драми када јунак нешто спознаје и постаје свестан ситуације (више о томе в. Аристотел 1988).

Аристотел наводи да *тйрагедија йосредсйвом сйраха и саосећања доводи до очишћења које йрипада йаквим душевним расйоложењима* (1988: 30), међутим, страх постаје дисфункционалан када се јави несклад између њега и његовог предмета, а циљ катарзе јесте да нас научи *да се дојимо йравих сйвари, на йрави начин у йравим йренуцима* (Свенсен 2008: 95). Судбине Илије Чворовића, Јагоше Краја, Луке Лабана, Василија (*Урнебесна тйрагедија*), Марка и Наталије (*Пролеће у јануару*), указују на немогућност катарзе и узвишености због губљења идентитета и укидања јаства, док се анагноризам савременог доба остварује у складу са негативним препознавањем карактера појединаца из свакодневице. Владавином комуниста и њених привидно другачијих издања, остварује се атмосфера страха, где је излечење катарзом немогуће, али ни праштање. Са друге стране, трагичне судбине Данице и Сође Чворовић, Теје Краја (*Клаусйрофобична комедија*), Саве Оцачара, Руже, Невена (*Урнебесна тйрагедија*), радника фабрике Лизо (*Живой у йесним цийелама*), Михајла Павловића (*Сабирни ценйар*), Стефана Носа (*Лари Томйсон – тйрагедија једне младосйи*) упућују на постојање катарзе у значењу прочишћења кроз страдање и трпљење, где Ковачевић мајсторски представља антрополошки статус трагичног положаја појединца са важном последицом страха – декаденцијом. У складу са реченим, уочава се да у Ковачевићевим драмама постоје јунаци који изазивају сажаљење јер незаслужено пате, страх јер су слични нама самима, одбојност и гнушање због рђавог понашања које људском роду није страно и тиме се постиже јединствени ефекат (не)могућности постојања катарзе. Једини лек за прочишћење бива смех, главни инструмент комедиографског пера Душана Ковачевића, а оздрављење остаје упитно.

Страх у Ковачевићевим драмама представља неизвесност и непознавање претње, као и немогућност заустављања. Кроз идеолошку клаустрофобију подстиче се свеприсутност страха, што се посебно може видети у говору спикера на радију у драми *Балкански шйијун*, али и кроз говор Илије Чворовића, који услед параноичне кулминације, постаје пун фраза из масовних медија:

РАДИО-СПИКЕР: На удару новог закона биће, пре свега, непланске, мегаломанске инвестиције, које су земљу довеле у постојећу ситуацију. Дугорочне и краткорочне кредите, које морамо враћати у договореним роковима, оптерећују замашне камате и камате на камате. Међутим, рачуница од „1000 долара дуга по глави становника”, којом манипулишу непријатељи нашег самоуправног система, не може се прихватити другчије него као смишљена политичка диверзија. Дуг постоји, речено је данас у неколико излагања, не према иностранству, већ према раду. То је наш највећи дуг, наша највећа обавеза... Драги слушаоци, јавићемо вам се поново у деветнаест часова и тридесет минута. У наставку програма, слушаћете музику за игру. (Ковачевић 2013: 265)

Исто се може приметити у говору господина Малдива, власника моћне телевизијске и маркетиншке куће у драми *Живой у йесним цийелама* који *док шейа између зарђалих „скулийшура” држећи свој маркетиншки йовор, йосмайра збуњене шйирајкаче йоyledом искусној тйрйовца људским сујейама*

(Ковачевић 2013: 118). Поступци бизнисмена из драме *Генерална њроба самоудистива* натуралистичко-иронијски у дијалогу са самоубицом приказују безнадност будућности:

БИЗНИСМЕН: Будућност?... Како да „гледам у будућност” без очију?... Ово око ми је стаклено – тачније, јувелир ми је направио од дијаманта, пошто сам ја богат човек, а на ово око једва видим – назирем вас... Није вам добро, господине?... Дођите, лезите на кауч... Лезите... страшно сте бледи... (Ковачевић 2013: 51)

У говору наведених ликова запажа се интенција ка разобличавању стварности до граница разумљивог, стварање унутрашњих окова код људи који се не осећају кривим, али којима *душевни контијер*⁵ постаје препун отпада, слобода ограничена, а томе иде у прилог Бауманов закључак:

„Страх је најстрашнији када је дифузан, расут, нејасан, незезан, неусидрен, у слободном покрету, без јасног циља и узрока, кад нас опседа без видљивог смисла или значења, када се претња које се треба плашити може свуда наслутити, а нигде се не може видети.” (2010: 10)

Ако је страх у слободном покрету, слобода појединца је немогућа. Лична идеологија у том случају бива сукобљена са идеологијом система, идеологијом менталитета и патријархалних модела, а жртва постаје немоћни човек. Међутим, буђење слободе почиње када појединац освести да је одговоран, а такви појединци у Ковачевићевим драмама се јављају у ликовима: Теје Краја (*Клаустрофобична комедија*), Соње Чворовић (*Балкански шиијун*), Стеве (*Животи у шесним цијелама*), Руже (*Урнебесна ѡрагедија*). Нажалост, сваки од поменутих ликова не успева у својој борби, која се у друштву карактерише више као *дудалашна слобода*⁶ него као плодотворно средство у борби против непријатеља и исти бивају кажњени осудом, кривицом, нестајањем. Они су окарактерисани као лудаци, ризични, несносни, а све то кроз хуморно-саркастични ефекат, чиме се постиже јак осећај горчине током читања. Циљ таквог поступања није само приказивање политичке манипулације, већ и жеља за приказом стања друштвене свести.

Колико је слобода ограничена осликава се и у деградирању уметности у драми *Клаустрофобична комедија*, када истакнута балерина борећи се за живот из страха али и користи, игра пред политичким функционером, Јагошом Крајем. Њена судбина и успех у тој *борби* појачавају утисак беде правих борилаца за слободу, који су у овој драми остварени у ликовима Саве Оџачара и Теје Краја. Теја Крај постаје прототип јунака сумње, а у складу са тим се и може разматрати питање да ли је сумња укорењена у страху или је страх производ сумње. Циљ овог питања није психоаналитичко тумачење феномена сумње и страха у медицинске сврхе, већ књижевноуметничко

5 *Душевни контијер* је синтагма присутна у драми *Генерална ѡроба самоудистива*, којом се објашњава последица подмукле и болесне цивилизације, где људи све скупају у себи као у контејнеру и када се он препуни, човек се разболева од самог себе (Ковачевић 2013: 52).

6 Слобода дозвољена особи чији се говор и поступци не узимају за озбиљно (Лауб 1999: 75).

разумевање поступака одређених ликова кроз поменуте феномене. Теја Крај у драми *Клаусџирофобична комедија* пример је човека данашњице, који јесте човек сумње, али није увек спреман на борбу. Када је страх укоренен у сумњи, човек се не бори, што код Теје Краја није случај. Због своје борбе он бива проглашен лудим, а дијагнозу му одређује представник власти – рођени брат, чиме се апсурдност савременог доба, одрођености и немогућности слободе сликовито доказује.

Ако је човек немоћан у сукобу са реалношћу, једино смех остаје оруђе за борбу против чамотиње, а у Ковачевићевим драмама тај смех постаје – тужна комедија, што потврђују наслови и поднаслови драма (*Болна комедија о самоиздаји, Клаусџирофобична комедија, Урнебесна ѿраједија, Мало ѿорча комедија о лажии, Порноѿрафија животиа и смртии, Комедија свакодневне ѿраједије*).

Врхунац живота без наде, усмерења, постепеног нестајања приказан је у драми *Животи у ѿесним цијелама*. Говорећи о јунацима чија су стопала срасла за ципеле, Ковачевић као да у потпуности ниподаштава постојање слободног живота, а нектоли слободу говора. Идеолошка клаустрофобија у овој драми досегла је врхунац, иако је суноврат већ почео. Аргументованост претходно реченог поткрепљују и речи Мухарема Первића у вези са поменутом драмом:

„Ми у свету и у земљи имамо умних и способних људи, али нас воде Домановићеве слепе, неуке, похлепне вође, људи без моралних и свих других вредности, манипуланти, шпекуланти, преваранти, лажови, лопови.” (2018: 142)

„Онога ко је фабрику на волшебан начин купио, а раднике оставио на цедилу, не видимо. Као лажно божанство, он је одсутно присутан, и тако невидљив влада нашим животима.” (2018: 143)

У досадашњој анализи закључује се да је жртва идеолошког система у Ковачевићевим драмама засигурно човек. Међутим, из саме анализе се не сме искључити мотив породице, јер индивидуа израста из ње, али и из менталитета и васпитања. То није превидео ни писац, те стога, статистички гледано, највећи број својих драма писао је са важним мотивом – породицом. Колико су те породице фантастичне и страшне у исти мах, наизглед реалистички приказане, док се не уочи да је једино форма реалистичка, а изневерно очекивање помоћу различитих комедиографских и драматуршких средстава, неминовно, показују судбине породица: Топаловић, Радована Трећег, Чворовић, Крај, Лабан, породица из драме *Урнебесна ѿраједија*, Николе Коса. Све оне имају једну заједничку особину – несналажење у простору, времену, промени, а њихов распад, у коме је укоренен истински страх, неизоставан је. Жртве наведених породица нису сви, јер као што су у идеолошкој клаустрофобији поједини успели да се „снађу”, додворе, прилагоде, други услед осетљивости за правду постају његове жртве. Питање породичног усуда, у коме су укоренење навике и менталитет, постаје терет најмлађима, али и мислећима, што Петар Јаковљевић у драми *Балкански шѿијун* и назива *диолошка загајосѿи фамилија, вечиѿо кружење и враћање на ѿрајочешѿак* (Ковачевић 2013: 259).

Страх у породици Топаловић у драми *Марѿиѿонци ѿрче ѿочасни круѿ*, приказан је хумористичко-сатирички, где услед смеха и не запажа могућу

погубност за одређене јунаке. Они страхују, пре свега, од смрти; Аксентије се плаши да узме лек, јер мисли да је отров: *Даље! Бежи с мрџвацем! Даље од мене! Даље! Смрт је њрелазна болест!* (Ковачевић 2013: 63), страхују од надлежних органа, државе, фармакологије, али због личног интереса. Тај страх се може поистоветити са комичном предострожношћу, јер за све је *крива фармакологија, иначе би имали више њосла*. Из њиховог страха при покушају превазилажења, развијају се плаховитост и агресија као секундарне емоције. У драми пуној вербалне комике, каламбура, досетки са наизглед лагодним тоном, лако се може десити да се озбиљност стања најмлађег члана породице, Мирка Топаловића, занемари. Међутим, Мирко Топаловић једнако може делити судбину *џрародийељској џреха* са Соњом Чворовић, Невеном, Милошем Лабаном, Стефаном Носем, Аном Кос⁷:

МИРКО: (...) Провео сам младост чекајући да милиција закуца на врата. Стално ослушкујем кораке и заустављање аутомобила пред кућом. Нећу да сутра људи показују прстом на мене и говоре: то је најмлађи Топаловић, из оне породице лудака. (Ковачевић 2013: 46)

Кућа лудака добија своју жртву, што ће касније у драми *Урнебесна џраџедија* кулминирати. Драма *Марџионци џрче џочасни круџ* представља причу о смрти и надвладавању осећања страха кроз трагикомичност, иронију, подсмех. Међутим, страх је неукротиви непријатељ против кога се можемо борити, али не и у потпуности победити. То свакако не значи одустајање, али подразумева сталну борбу. Душан Ковачевић истиче да је страх добар као координација између храбрости и лудости, али не сме да превлада, јер води у опасну зону болести.⁸

Биолошка задџосџ џородице посебно је истакнута у драми *Балкански шџијун*, где је у трочланој породици једино кћерка Соња резонер, глас разума али и жртва оца, самим тим и мајке, а потом и система. У њеној судбини запажа се колико греси родитеља могу утицати на потомке и када туга постаје секундарна емоција у превазилажењу страха, али и његова последица. У Соњином и Мирковом лику уочава се сукоб личне идеологије спрам породичне, где као и у сукобу са идеологијом власти, они у мањини бивају губитници. Међутим, у односу на драму *Марџионци џрче џочасни круџ*, драме: *Балкански шџијун*, *Клаусџрофодична комедија*, *Професионалац*, и *Урнебесна џраџедија*, представљају тему породице као жртве идеологије, јер на размеђи идеолошких промена, страдају појединци због других. Због Илије Чворовића, Јагоше Краја, Луке Лабана и Василија, који иако доживљавају идеолошки слом, од верности према истој не одустају, жртве не постају они, већ њихове породице,

7 Наведени ликови су јунаци драма редом: *Балкански шџијун*, *Урнебесна џраџедија*, *Професионалац*, *Лари Томјсон – џраџедија једне младосџи*, *Докџор Шусџер*.

8 У интервјуу који је Снежана Стаменковић Јојић водила са Душаном Ковачевићем, јануара 2020. године, писац истиче да је драму *Марџионци џрче џочасни круџ* писао како би се обрачунао са чудовиштем из детињства, траумом и страхом. Он се пишући тај комад лечио. Међутим, доказавши супериорност над проблемом и страхом, временом је схватио да је страх неизлечив, и стога је написао драму *Сабирни ценџар*.

пре свега потомци и сродници. Одатле произилази и питање да ли је страх у Ковачевићевим драмама производ менталитета, уређења или породичног усуда. Неоспорно је да лудаштво често бива последица породичног усуда и страха, где једино они који су се могли сматрати нормалнима, потпадајући под утицај других бивају проглашени лудима, иако су многи страховали да не добију *лудо њошомсџиво*. Символ тога јесте лик дечака Невена из драме *Урнебесна шраједија* који оставши сам у кући лудака, преиспитује сопствени идентитет, на шта верно указује последња сцена из драме:

НЕВЕН: Хоћу да знам ко сам? Реци ми: ко сам ја?

Мајка ња њосмајџра скамењена, убледела, очију широм њиворених и руку сџлејених на џрудима.

РУЖА: Невене, сине...

НЕВЕН: Чији сам ја? Ко сам ја?

РУЖА: Невене...

НЕВЕН: Не лажи ме, молим те! Реци ми ко сам ја. Ко сам ја? Ко сам ја?

Дечак њонавља њиџање, џрилази дрвџиу, седа на љуљашку, сџавља слушалице на уши, укључује вокмен – „искључивши” сва даља њиџања мајке.

Ружа ња њосмајџра, нешџио му џрича, али је он више не чује. Елвис му џева једну од својих нежних џесама. Мајка џовори, немоћно шири руке и џлаче. На дечаковој црној џакни џовремено блесне одсјај с некој Василијевој оргена.
(Ковачевић 2013: 279)

Дечак Невен, али и Мирко Топаловић, Милош Лабан, Миша (*Пролеће у јануару*) постају симболи страдања услед породичног и идеолошког усуда и чије детињство прожето страхом и неизвесношћу представља последицу фамилирајног лудаштва. Дечак Невен је попут трагичког јунака, кривац без кривице и симбол примораног губљења идентитета. За разлику од свог деде Василија, чије је лудаштво изабрана последица злодела које је починио и за разлику од своје мајке која се никада неће очистити од трагова злодела на души које није починила, дечак Невен, неснађен у беди савременог друштва остаје сам.

Колико је страх заразан, приказује се прво у нуклеусу сваког друштва – породици, а онда се шири даље. Одрастање у атмосфери кризе, што је карактеристично за Ковачевићеве драме, представља одрастање у систему страха које је наличје кризе, што се запажа у сцени када Невену украду шерпу са месом или у сцени када Илија Чворовић умире од срчаног напада, а због несташице нема лека, такође када и његов брат Ђура долази у посету са кафом и тоалет папиром, а у прилог томе помаже и закључак Лаша Свенсена да је *сџрах њосџао једно од основних одличја* наизглед живе у складу, реалистичким оквирима и миру, док се не зађе у унутрашњост и спозна другачија слика стварности. Страх и његови продукти стварају *џривидно живе људе, живе мрџваце*, како су и именовани поједини ликови у Ковачевићевим драмама.

Отворени крај у Ковачевићевој драми оставља могућност промишљања да ли ће дечак Невен израсти у човека побуњеника који ће успети у борби. Након Теје Краја, Соње Чворовић, радника из фабрике *Лизо*, можда Невен

буде побуњеник који ће стићи до ослобођења, јер *само из дубоке њовређености оној људској у нама, кињеној до ње мере да је достојно ослобођења* (Фузаро према Ками 2020: 102), човек остаје веран самом себи. *Побуњеници не усјевају увек да њромене свей, али свей никада не мења њраве њобуњенике* (Фузаро 2020: 143). Или ће, можда, дечак Невен постати индивидуа која ће на зло реаговати љубављу и блаженошћу, поштујући право избора другог човека и такво осећање садити у својим потомцима уместо просејавања зла надаље.

Страх, али и тескоба, болест, декаденција, сумња, параноја, лудаство, туга као његове последице, у Ковачевићевим драмама не говоре само о времену у коме истакнуто преовлађују или о култури и менталитету којима припадају, већ упућују и на питање опстанка човека као индивидуе у истом. Ако је страх *име које дајемо неизвесности и њеизознавању њрејње и њемоћности да ња зауставимо или се одбранимо* (Бауман 2010: 14), онда се и живот човека у Ковачевићевим драмама заснива на неумитној пролазности и нестајању, док једино страх остаје неминовност која се прихвата. У људској природи је да смрт доживљава као највећу опасност и она изазива највећи страх, што потврђују и судбине ликова у Ковачевићевим драмама. Међутим, ако се звучна симболика речи *смрт* посматра у сагласју са конструкцијом речи *крст*, на шта упозорава и Душан Ковачевић (в. фусноту број 8), наилази се на још једно проблемско питање – зашто нема духовности у драмама Душана Ковачевића? Да ли безнадност у вечни живот, карикатурално приказаном и у драми *Сабирни центар*, чини човека још мањим, а придавање значаја пролазности га чини врло заменљивим? Да ли духовна смрт наступа онда када се духовност угуши и да ли је владавина комуниста допринела и стварању највеће последице страха – смрти духовности у човеку?

Колико је очигледно да смрт представља тачку пресека, а пролазност и страх константу, говори и Бауманово запажање:

„Само смрт може значити да се од сада па надаље неће ништа догодити вама, то јест да вам се неће догодити ништа што бисте могли да видите, чујете, додирнете, омиришите, што би вам донело уживање или бол. Смрт нема достојног такмаца. Једна и једина ствар коју не можемо урадити, нити ћемо икада моћи, јесте да замислимо свет без нас који га замишљамо.” (2010: 41)

И сам аутор, Душан Ковачевић, додаје да је *њролазности њора од смрти, која дође и њрође, а њролазности остијаје да вас мучи и њраји кад вас нема* (2013: 24). Ако је неукротива пролазност оно што опседа појединца, онда је и страх део те опседнутости, коју систем подржава. Култура страха постаје предност, а питање опстанка човека неважно. Страх је попут пролазности неизлечив, а у Ковачевићевим трагикомедијама смех постаје решење за његово подношење. Подношење те вечне пролазности Ковачевић успева да оствари не само хумором већ и цикличном композицијом догађаја и тиме укаже на релативност времена, али и трагичну привидност страха. То се посебно види у: метатеатралности у драми *Клаусѡрофобична комедија*, где се *илузија* стварности пресликава на позоришној сцени; затим у релативности

времена у драми *Пролеће у јануару* и роману *Била једном једна земља*, где двадесет година раније или касније ништа не значи за станаре подрума, а то је сликовито дато у називу болнице у коју је Црни смештен, а која носи његово име – *Пејшар Појара Црни*; у драми *Сабирни ценџар*, где време живота и смрти постаје неважно, страх и пролазност су вечни.

Уколико се страх у драмама Душана Ковачевића лечи смехом над ужасом, неопходно је казати да је он у истим драмама покретач и за поједине мрачне, подмукле јунаке. На то подсећају и делања политичког функционера, поданика власти, Јагоше Краја, у драми *Клаусџирофобична комедија*, који својим поступцима врши политички *ојравдано* насиље и не брине за последице, па чак ни за рођеног брата, што у ироничном кључу дочарава следећи монолог:

ЈАГОША: Нисам ја ништа „помислио”, све сам чуо и видео... У комшилуку тог оцачара живе два брата са полуслепом сестром, која само ћути и крпи чарапе сиротом песнику, иначе виспреном, даровитом и – нормално! – од комуниста уништеном човеку. Међутим, песник и даље има снаге да босоног преводи ШЕКСПИРА јер је изнад политичке и сопствене беде. На његовом посном животу рођени брат политичар прави своју масну каријеру! (Ковачевић 2013: 99)

Такође, у драми *Пролеће у јануару* уочава се потпуна извитопереност у понашању њених протагониста и у самој радњи, надасве несвакидашњој. Иза фасаде уређене, грађанске куће крије се сурови свет поданика из подземља и њихових немилосрдних *јазда*. Страх је у оба света присутан – страх за голи живот угњетаваних и страх за одрживост тог живота надређених. Користећи се ефектима карневализације, изобличавања, изненађења, обртима, Ковачевић ову драму чини подношљивом, али никако ослобађајућом. Мухарем Первић у вези са истом тврди да се та *драма не дави људима, већ оним шио је у њима нељудско; она доказује време које је искочило из зглодова* (2018: 132). Драма *Пролеће у јануару* као да дочарава потпуну деградацију човека у свету и јачину зла као продукта страха.

Колико спољни утицај може бити окидач за самоубиство, види се у бројним ликовима – самоубицама у Ковачевићевим драмама. Да ли исконско зло тера самоубице из неподношљивости овога света, открива и установљење доктора из драме *Сабирни ценџар*:

ДОКТОР: Постоји једна врста злочинаца којима се, нажалост, никада не суди. То су убице самоубица. Самоубиство је увек продужена рука неког убице, који остаје непознат или је врло добро познат, али му нико ништа не сме. (Ковачевић 2013: 193)

Речи доктора из наведене драме остављају простор за размишљање да ли су самоубице у Ковачевићевим драмама људи кукавице, страхом одгојени, недовољно храбри за овај свет или су у питању појединци осетљиви на неправду, зло, страх – жртвеници савременог доба, страха и човека.

Тумачећи феномен страха у драмама Душана Ковачевића, запажено је да је исти укоренењен у основама највећег броја драмских текстова или судбинама

протагониста. Предмет истраживања представља секундарни, дифузни страх, који човека чини неснађеним, декадентним, неспремним, али и подложним манипулацији. Кроз анализу поступака, ефеката, компоновања текста и садржине, закључује се да се у бити поменутих драма налази расејани страх и његове последице као покретачи драмске радње. Кроз утицај идеологије и њених стремљења, привидних идеолошких промена и казни, ликови у Ковачевићевим драмама остају неснађени, неприлагођени, резигнирани. Појединци који стварност виде правим или другачијим очима, постају *будалашне луде*, отпадници, прогоњени кривци.

Питање (не)постојања катарзе у Ковачевићевим драмама актуелно је и представља темељ тумачењу жанровске поливалентности али и спој аристотеловске форме и својеврсне драме савременог доба, где је прочишћење смехом могуће, али оздрављење остаје упитно.

Услед породичног усуда, менталитета и васпитања, жртве постају најмлађи, трагички јунаци који незаслужено пате. Неки ликови се лудаштвом боре против последица својих злодела, а неки добијају дијагнозу истог услед неприлагођености. Породица је темељ Ковачевићевих драма. Она је нуклеус који представља симбол веће заједнице, а чијим пропадањем се метафорично указује и на пропадање човека као индивидуе у друштву. Породице у Ковачевићевим драмама су фантастичне и страшне у исти мах, што оправдава и трагикомични набој у компоновању драмског текста, али и судбине њихових најмлађих чланова, могућих жртава како нуклеуса сваког друштва, тако и уређења. Судбине Мирка Топаловића, Невена, Мише, Соње Чворовић, Стефана Носа наведено оправдавају.

Извитопереност страха опажа се и у поступцима перфидних јунака, што за последицу ствара појединце, представнике зла и уништавања човечности у човеку, што осликава драма *Пролеће у јануару* и роман *Била једном једна земља*. У основи таквог поступања опет стоји дифузни страх, али комедије постају све више трагедије, које се читају са осећајем горчине и наметнутог смеха подстакнутог Аристотеловим *ирейознавањем*. Наведени утицаји страха дати су у раду кроз репрезентативне примере драма и ликова, али и постављањем проблемских питања која се тичу духовности, смрти човечности у човеку и постојања индивидуалности.

Последице страха у Ковачевићевим драмама су: сумња, болест, резигнација, зло, самоубиство, тескоба, параноја, лудаштво, туга и нестајање. С обзриом да наведене последице са укоренењем дифузним страхом чине главну тематску линију Ковачевићевих драма, закључак могу чинити и речи писца: *Страх неизлечив, али му се у инаић морамо смејати* (Ковачевић 2020).

ИЗВОРИ

- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Маратјонци ѿрче ѿочасни круї*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 1. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Радован Трећи*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 1. Београд: Завод за уџбенике.

- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић, *Пролеће у јануару*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 2. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Сабирни центар*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 2. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић, *Балкански швијун*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 2. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Клаустрофобична комедија*. Сабрана дела Душана Ковачевића књига 3. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Професионалац*, Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 3. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Урнебесна трагедија*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 3. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Лари Томпсон – трагедија једне младости*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 4. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Конијејнер са пет звездица*. Сабрана дела Душана Ковачевића књига 4. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Доктор Шустер*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 4. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Генерална проба самоубиства*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 5. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Животи у шесним цицелама*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 5. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. *Кумови*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 5. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2015: Душан Ковачевић. *Била једном једна земља*. Сабрана дела Душана Ковачевића, књига 7. Београд: Завод за уџбенике.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрејевић 2017: Даница Андрејевић. „Идеологија, човек, драма”. *Душан Ковачевић идеологија, човек, драма*. Зборник радова. Ур. Жарко Миленковић. Грачаница: Дом културе „Грачаница”, 9–21.
- Аристотел 1988: Aristotel. *О песничкој уметности*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ахметагић 2020: Јасмина Ахметагић. *Знајти унапред: љараноја у српској књижевности*. Приштина, Лепосавић: Институт за српску културу.
- Бауман 2010: Зигмунд Бауман. *Флуидни страх*. Нови Сад: Медитеран.
- Димитријевић 2016: Војин Димитријевић. *Страховлада. Оглед о људским љравима и државном љерору*. Београд: Пешчаник и Фабрика књига.
- Живковић 2011: Душан Живковић. „Метатеатралност и критика друштва у Клаустрофобичној комедији Душана Ковачевића”. *Друштвене кризе и (српска) књижевности и култура*. Зборник радова. Ур. Драган Бошковић, Маја Анђелковић. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 189–199.
- Живковић 2021: Душан Живковић. „Критика друштва у драми *Балкански швијун* Душана Ковачевића”. *Драмско стваралаштво Душана Ковачевића*. Зборник радова. Ур. Милош Ковачевић. Андрићград: Андрићев институт, 13–39.
- Јанковић 2011: Nikola Janković. *Balkanski špijun i njegovi nastavci: polifonija i ideologija u adaptacijama Dušana Kovačevića*. Beograd: Službeni glasnik.

- Јасперс 2009: Карл Јасперс. *Пићање кривице*. Прев. Вања Савић. Београд: Фондација Кондрада Адрнауер.
- Кебара 2019: Ђорђе Кебара. „Црнхуморна представа деградираног друштва у комедији апсурда Душана Ковачевића”. *Филолоџ*, X, 520–537.
- Ковачевић 2013: Душан Ковачевић. [Предговор] *Драме #1*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2020: Душан Ковачевић. *Страх је неизлечив, али у инаџи морамо да му се смејемо*. Интервју водила Снежана Стаменковић Јојић. Београд: РТС.
- Коларић 2017: Иван Коларић. „Феномен кривице и лик непријатеља у драми *Балкански шџијун*”. *Душан Ковачевић – идеологија, човек, драма*. Зборник радова. Ур. Жарко Миленковић. Грачаница: Дом културе „Грачаница”, 203–211.
- Кузмић 2014: Александра Кузмић. *Слика светиња у драмама Душана Ковачевића*. Београд: Музеј позоришне уметности.
- Лауб 1999: Габријел Лауб. *Умешности смеха*. Београд: Дерета.
- Лончар 2017: Растко Лончар. „Антеј у ваздуху – јунак Душана Ковачевића”. *Душан Ковачевић идеологија, човек, драма*. Зборник радова. Ур. Жарко Миленковић. Грачаница: Дом културе „Грачаница”, 141 – 164.
- Меденица 2006: Иван Меденица. „Привидно живи људи Душана Ковачевића”. *Сарајевске свеске*, број 11/12.
- Миливојевић 2000: Зоран Миливојевић. *Емоције*. Нови Сад: Прометеј.
- Неделку 2006: Октавија Неделку. „Парадигме смеха Душана Ковачевића”. *Хумористичка и сатирична традиција у српској књижевности*. Београд: *Научни саставак славистица у Вукове дане*, 35/2, 469 – 478.
- Пантић 2018: Михајло Пантић. „Људи лутке у свету апсурда”. *Хумор је светлост*. *О књижевном стваралаштву Душана Ковачевића*. Зборник радова. Прир. Михајло Пантић. Београд: Библиотека града Београда, 162–170.
- Первић 2018: Мухарем Первић. „О драмама и представама Душана Ковачевића”. *Хумор је светлост*. *О књижевном стваралаштву Душана Ковачевића*. Зборник радова. Прир. Михајло Пантић. Београд: Библиотека града Београда, 123–144.
- Пешић 2018: Јулија Пешић. „Следство, иновација, синтеза”. *Хумор је светлост*. *О књижевном стваралаштву Душана Ковачевића*. Зборник радова. Прир. М. Пантић. Београд: Библиотека града Београда, 171–202.
- Поповић 2010: Тања Поповић. *Речник књижевних термина*. Београд: *Logos Art*.
- Свенсен 2008: Лаш Свенсен. *Филозофија страха*. Београд: Геопоетика.
- Симовић 2018: Љубомир Симовић. „Трагедије као комедије”. *Хумор је светлост*. *О књижевном стваралаштву Душана Ковачевића*. Зборник радова. Прир. М. Пантић. Београд: Библиотека града Београда, 145–161.
- Стаменковић 2017: Сава Стаменковић. „Лудило и друштво у кризи: *Урнебесна трагедија Душана Ковачевића, Пуковник ишџа Христа Бојчева и Кућа лудака Андреја Кончаловског*”. *Душан Ковачевић – идеологија, човек, драма*. Зборник радова. Ур. Жарко Миленковић. Грачаница: Дом културе „Грачаница”, 23–39.
- Фузаро 2020: Дијего Фузаро. *Мислићи друшћације: филозофија неслањања*. Прев. Марин Павић. Београд: Слио.
- Фуко 2013: Мишел Фуко. *Историја лудила у доба класицизма*. Прев. Јелена Стакић. Нови Сад: *Mediterran publishing*.
- Христић 2018: Јован Хрић. „Писац и редитељ Душан Ковачевић”. *Хумор је светлост*. *О књижевном стваралаштву Душана Ковачевића*. Зборник. Прир. Михајло Пантић. Београд: Библиотека града Београда, 88–122.

Zorana Z. ČUPIĆ

FEAR IN DRAMAS OF DUSAN KOVACEVIC

Summary

The subject of the paper is the analysis of the phenomenon of fear in the dramatic work of Dusan Kovacevic, through the following literary and artistic aspects: 1. timelessness and ubiquity of ideological claustrophobia; 2. the problem of catharsis at the gates of fear; 3. (im)possibility of freedom; 4. mentality and family - the matter of fate; 5. Doubt, fear, paranoia, madness, disappearance and laughter - the question of man.

Through representative examples of plays and characters, and based on the mentioned five thematic units, which can be interpreted as problematic issues, the goal is to prove that fear is probably the most important motive at the heart of the prominent writer's play. Dusan Kovacevic, using his specific linguistic and stylistic means, creates the drama of a man who lives in the communist-socialist ideology of absurd. The purpose of the research is also to analyze the consequences and creations of fear based on man-individual and what this condition represents for the individual, family and state.

Keywords: Dusan Kovacevic, dramas, genre, style, fear, ideology, man.